

הארמית של ספר הזוהר

ARAMEJŠTINA
KNIHY
ZOHAR

IVAN KOHOUT

KAROLINUM

Aramejšťina knihy Zohar

Ivan Kohout

Recenzovali: doc. PhDr. Bedřich Nosek, CSc.

doc. Tamás Visi, Ph.D., M.A.

Mgr. Věra Tydlitátová, Th.D.

Vydala Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

První vydání

Publikace vyšla za přispění dotace v rámci Institucionální podpory vědy Husitské teologické fakulty UK. Studie vznikla za podpory vnitrouniverzitní soutěže UK PRIMUS v rámci projektu „Depolitizace studia židovské mystiky: teologická reflexe literatury pražských frankistů“ (PRIMUS/17/HUM/34).

© Univerzita Karlova, 2021

© Ivan Kohout, 2021

ISBN 978-80-246-4841-5

ISBN 978-80-246-4930-6 (pdf)



Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

Úvod	7
Seznam zkratk	13
1. JMÉNA	15
Zájmena osobní	16
Zájmena ukazovací	20
Předmět blízký	20
Předmět vzdálený	21
Zájmena tázací	23
Přivlastňovací zájmena samostatná	24
Zájmeno vztažné	27
Podstatná jména	28
Nominální flexe - singulár podstatného jména	31
Nominální flexe - plurál podstatného jména	32
Částice existence a neexistence	35
Vyjádření vlastnictví a povinnosti	37
Přídavná jména	40
2. SLOVESA	43
Participium	44
Aktivní participium pravidelného slovesa	44
Pasivní participium pravidelného slovesa	45
Aktivní participium sloves 1. laryngály	48
Aktivní participium sloves 1. alef	50
Aktivní participium dutých sloves	51
Aktivní participium sloves tertiae infirmae	53
Aktivní participium sloves se shodným druhým a třetím konsonantem	54
Aktivní participium dvojnásobně slabého slovesa	54
Participium s enklitickým zájmenem	55
Redukovaná participia kmene itpe'il a itpa'al	56
Participiální částice	56
Perfektum	57
Sufixy perfekta	57
Perfektum pravidelného slovesa	57
Perfektum sloves 1. laryngály	59
Perfektum sloves 1. alef	60
Perfektum dutých sloves	61

Perfektum sloves tertiae infirmae -----	62
Perfektum sloves se shodným druhým a třetím konsonantem -----	62
Perfektum dvojnásobně slabého slovesa -----	63
Imperfektum -----	64
Prefixy a sufixy imperfekta -----	64
Imperfektum pravidelného slovesa -----	64
Imperfektum sloves 1. laryngály -----	65
Imperfektum sloves 1. alef -----	66
Imperfektum dutých sloves -----	66
Imperfektum sloves tertiae infirmae -----	67
Imperfektum sloves se shodným druhým a třetím konsonantem -----	67
Imperfektum dvojnásobně slabého slovesa -----	67
Infinitiv -----	69
Infinitiv pravidelného slovesa -----	69
Infinitiv sloves 1. laryngály -----	70
Infinitiv sloves 1. alef -----	71
Infinitiv kmenů itpe'íl a itpa'al s přesmyčkou -----	71
Infinitiv dutých sloves -----	72
Infinitiv sloves 3. laryngály -----	72
Infinitiv sloves tertiae infirmae -----	73
Infinitiv sloves se shodným druhým a třetím konsonantem -----	73
Infinitiv dvojnásobně slabého slovesa -----	74
Vybrané imperativy -----	75
Zájmenné přípony sloves -----	76
Přípony sloves v singuláru -----	76
Přípony sloves v plurálu -----	77
3. VYBRANÁ ADVERBIA A ADVERBIÁLNÍ PŘEDLOŽKY -----	79
4. VYBRANÉ SPOJKY -----	83
5. ČÍSLOVKY -----	85
Literatura -----	90
Summary -----	92
Věcný rejstřík -----	93
Jmenný rejstřík -----	94

ÚVOD

Kniha *Zohar* je aramejsky psané dílo, základní pilíř židovské mystické tradice. Bez nadsázky je však možné konstatovat, že jde o jedno z největších děl mystiky vůbec. Oprávněně proto přitahuje pozornost badatelů. Značné vědecké úsilí bylo v souvislosti s knihou *Zohar* vynaloženo zejména v posledních několika dekádách. Předkládaná monografie si klade za cíl na vynaložené úsilí navázat a rozšířit naše poznatky o zoharické aramejštině. Zpracování gramatiky aramejštiny knihy *Zohar* a její systematické uspořádání vnímám nejen jako příspěvek k filologickému studiu, ale také jako další krůček k vytvoření zevrubného slovníku zoharické aramejštiny. Předložená monografie může být užívána jako podklad pro komparativní filologické studium nebo jako praktická gramatika aramejštiny knihy *Zohar*.

Hovořím-li o *Knize Zohar*, dopouštím se tak terminologické nepřesnosti, které se však nelze vyhnout. Kniha není homogenním dílem, bibliograficky jde o soubor tří celků: základní části, komentující jednotlivé *parašijot*, pozdních dodatků *Tikunej Zohar* a fragmentárního *Zohar Chadaš*.¹ Ani část základní a *Zohar Chadaš* však nejsou stejnorodými díly – ve skutečnosti se jedná o soubor více než dvaceti spisů.² Označení *Kniha Zohar*, odkazující na verš *Dn 12,3*³, český překlad hebrejského *Sefer ha-Zohar*, anglicky *The Book of Zohar*, je konvencí náboženské a akademické literatury. Dílo však bylo známo i pod jinými názvy.⁴ Kniha byla poprvé publikována dvěma lombardskými tiskárnami: mantovská edice vyšla tiskem v letech 1558–1560, cremonská edice v letech 1559–60. S výjimkou dvou edic se předlohou všech dalších vydání stal tisk mantovský, ke kterému byla připojena variantní čtení cremonské edice, *Zohar Chadaš* a *Tikunej Zohar*.⁵ Kniha *Zohar* byla sepsána specifickým dialektem západní aramejštiny. Jeho krátkou

1 Viz Isaiah Tishbi – Fischel Lachower: *The Wisdom of the Zohar*, I, přel. David Goldstein, Oxford 1991, s. 1.

2 Viz Gershom Scholem: *Major Trends in Jewish Mysticism*, New York 1995, s. 159–163. Publikace je v současnosti dostupná již i v českém překladu, viz Gershom Gerhard Scholem: *Hlavní proudy židovské mystiky*, přel. Martin Machovec, Praha 2017. G. Scholem zde rozeznává 21 samostatných spisů. Dále viz také I. Tishbi – F. Lachower: *The Wisdom of the Zohar*, I, s. 1–7. Ješajahu Tišbi rozšiřuje počet spisů na 23.

3 Vladimír Sadek: *Židovská mystika*, 2., upr. vyd., Praha 2009, s. 57.

4 Mj. „hagada“, „Jerušalmi“ a „Midrašo šel rabi Šim'on bar Jochaj“. Viz I. Tishbi – F. Lachower: *The Wisdom of the Zohar*, I, s. 22–23.

5 *Ibid.*, s. 98–99.

charakteristiku jsem již poskytl v jednom ze svých článků.⁶ Na tomto místě bych rád vykročil dále a poskytl charakteristiku zevrubnější.

První vědecká reflexe povahy zoharické aramejštiny pochází z pera představitelů Wissenschaft des Judentums. Samuel David Luzzato píše, že zoharická aramejšтина není „ani jazykem Bible, ani jazykem Mišny, ani knihy Daniel, Ezra či Targumu Onkelos, Jonatan a Jerušalmi, ani jazykem obou Talmudů a midrašim, nejde ani o jazyk komentátorů, decizorů a filosofů. Jde o směsici všech těchto jazyků, která přijde na rty tomu, kdo se pokusí psát talmudickým stylem, aniž by Talmud důkladně studoval.“⁷ Heinrich Graetz, který mystikou opovrhoval, hodnotí obsah knihy *Zohar* jako „zmatečný a chaotický, i co se formy a vnějšího oděvu týče“.⁸ Poznatky o zoharické aramejštině následně prohloubily studie Gershoma Scholema, Ješajahua Tishbiho, Menahema Zevi Kaddariho a Jehudy Liebese. Stejně, jako je tomu u otázky autorství knihy *Zohar*, i zde s postupem času dochází ke korekci Scholemových závěrů.

Gershom Scholem zoharické aramejštině věnoval šest stránek své přelomové monografie *Major Trends in Jewish Mysticism*. Vzhledem k nevelkému rozsahu však nejde o studii komplexní. Aramejšтина knihy *Zohar* je dle G. Scholema umělým jazykem, jehož uživatel (rabi Moše de-Leon, kastilský rabín 13. stol.) znal aramejštinu pouze prostřednictvím omezeného množství židovských aramejských literárních památek. Aramejštinu dle G. Scholema zvolil proto, aby své dílo mohl následně připisat rabimu Šim'onovi bar Jochajovi a takto se opřít o jeho prastarou autoritu. Aramejštinou knihy *Zohar* prosvítá středověká hebrejšтина, G. Scholem proto hovoří o „hebrejštině v aramejském hávu“. Jazyk knihy *Zohar* popisuje jako uniformní. Ve své podstatě má jít o směs aramejštiny *Targumu Onkelos* a Babylónského talmudu, přičemž formy *Targumu Onkelos* převažují, neboť právě toto aramejské dílo měl autor knihy *Zohar* považovat za reprezentativní vzorek palestinské aramejštiny kolem roku 100 o. l. Jeruzalémský talmud podle Scholemova názoru aramejštinu knihy *Zohar* neovlivnil. *Targum Jerušalmi* (*Targum Pseudo-Jonatan*) však dle G. Scholema na některých místech reflektován je. Aramejšтина knihy *Zohar* je tak výsledkem „jazykového eklekticismu“. G. Scholem dále upozorňuje na nejruznější gramatické „nesrovnalosti“, kupříkladu na užití slovesných kořenů kmene *pe'al* v konjugacích *pa'el* či *af'el*. Za nejčastější případ takového jevu považuje užití slovesného tvaru אוליפנא (*olifna*)⁹, tedy kmene *af'el* od kořene אלה/אלף (*alaf*, *alaf*) s významem „naučil jsem se“, se kterým se však popsaný slovesný kořen obecně realizuje v kmene *pe'al*. Další zmiňovanou nesrovnalostí je chybná realizace kořenů začínajících na sykavku. Příkladem může být kořen סדר (*sader*). 3. os. sg. m. *itpa'al* tohoto kořene získává místo očekávaného אסדר (*ist^adar*) podobu אסדר (*its^adar*).¹⁰ Se slovesy kmene *itpa'al* je dle *Major Trends* místy zacházeno jako se slovesy tranzitivními. Další

6 Ivan Kohout: *Mesiášské modely knihy Zohar*, in: *Apokalypsa nebo transformace?: Mileniální koncepce v minulosti i současnosti*, ed. Zdeněk Vojtíšek, Praha 2014, s. 152–154.

7 Samuel David Luzzato: *Viku'ach al chochmat ha-Kabala*, Goricia 1852, s. 113–114.

8 Heinrich Graetz: *History of the Jews*, IV, Philadelphia 1894, s. 14. Dostupné také na <http://archive.org/details/historyofje04grae>.

9 Viz např. Z. 1:116a, Z. 2:27a, Z. 3:41a.

10 Viz např. Z. 1:142a, Z. 2:159a, Z. 3:164b. Varianta אסדר (*ist^adar*) je ovšem doložena v Z. 3:57b.

popsanou zvláštností slovesného systému je pak také směšování sufixů participia a perfekta. Význam aramejských slovesných kořenů je nadto rozšiřován i o významy hebrejské. G. Scholem v této souvislosti zmiňuje též arabismy a vliv španělštiny, např. užití substantiva גרדינא (*gardina*) s významem „strážce“.¹¹ Dalším důležitým jevem zoharické aramejštiny je podle *Major Trends* obohacování substantiv o nové významy a vytváření neologismů. Klasickým mystickým termínům typu *sēfrot* se autor základní části vyhýbá. Frekventované jsou naopak aramejské překlady středověkých hebrejských filosofických termínů. Slovní zásobu knihy G. Scholem hodnotí jako velmi omezenou a popisuje také autorovu zálibu ve vytváření superlativů a paradoxních výroků. Jazyk pozdních dodatků *Raja Mehemna* a *Tikunej Zohar* má dle Scholema podstatně nižší úroveň. Autor dodatků neuzivá novotvary základní části a substantiva často vycházejí z hebrejského základu, jenž je ve snaze „imitovat“ aramejštinu pouze rozšířen o koncové *alef*.¹²

Na práci G. Scholema v antologii *The Wisdom of the Zohar* navazuje Ješajahu Tishbi, jenž však se Scholemovými závěry zachází velmi konzervativně a k celému tématu nepřináší mnoho nového. Odlišně ovšem hodnotí autorovu motivaci pro volbu aramejštiny. Cílem zachycení myšlenek aramejským jazykem byla podle Tishbiho spíše snaha skrýt tajemství Tóry před prostým lidem. Podle Tishbiho byla totiž kniha *Zohar* určena pouze úzkým kruhům učenců, mimo které nebyla ve 13. století znalost aramejštiny pěstována. V tanaitském období byla ovšem situace zcela opačná – aramejšтина byla jazykem neučeného lidu a jazykem učenců byla mišnická hebrejšтина. Pokud by tedy kniha *Zohar* skutečně pocházela z tanaitského období, nebyla by sepsána aramejsky, nýbrž mišnickou hebrejštinou. Za nejprůkaznější známku středověkého jazykového fondu pak J. Tishbi považuje užívání hebrejských filosofických termínů. Jejich popis je hlavním přínosem Tishbiho antologie k rozšíření našeho povědomí o charakteru zoharické aramejštiny. Uvést můžeme například termíny נפש הבהמית (*nefes ha-behemit*), i.e. „animální duše“¹³, נפש שכלית (*nefes sichlit*), i.e. „duše intelektuální“¹⁴ a כבוד נבוא (*kavod nivra*), tedy „stvořená sláva“.¹⁵ Explicitní filosofické termíny nacházíme především v *Midraš ha-Ne’elam*, v *Raja Mehemna* a v *Tikunej Zohar*. Prvky pojmosloví středověké filosofie se však objevují i v základní části, viz např. אשגחזתא (*ašgachuta*), tedy „prozřetelnost“¹⁶, aramejský překlad hebrejského השגחה (*hašgacha*), dále také עלמא דפרודא (*alma di-p̄ruda*)¹⁷, „svět separace“, ve významu hebrejského שכלים נבדלים (*sēchalim nivdalim*). S tímto jevem pak dle Tishbiho souvisí i užívání termínu רמז (*remez*) s významem „alegorie“. J. Tishbi do značné míry opakuje poznatky svého učitele G. Scholema, zřejmě však vychází z širšího textového základu a nabízí rozsáhlejší poznámkový aparát. Šířeji pojednává také o zoharických neologismech.¹⁸ Shrnutí charakteristiky z pera

11 Z. 3:63a.

12 Viz G. Scholem: *Major Trends*, s. 163–168.

13 Z.1:79b (*Sitrej Torá*), Z. 3:33b (*Raja Mehemna*).

14 *Tikunej Zohar* 104a.

15 *Tikunej Zohar* 5a, 6b.

16 Viz např. Z. 1:75a, Z. 2:122b, Z. 3:129b.

17 Z. 1:22a, Z. 1:155a, Z. 1:155b, Z. 2:234a.

18 Viz I. Tishbi – F. Lachower: *The Wisdom of the Zohar*, I, s. 64–68.